Sivrice Kaymakamlığı Yayınları Yayın No:2

SİVRİCE KAYMAKAMLIĞI

1. HAZAR GÖLÜ VE ÇEVRESİ SEMPOZYUMU BİLDİRİLER

20 MAYIS 1995
SİVRİCE

SEMPOZYUM
TERTİP KOMİTESİ

Başkan: Hasan CANPOLAT (Kaymakam)
Genel Kordinatör: Hasan KARABULUT (Belediye Başkanı)
Sempozyum Sunucusu: Abdullah SOĞUKPINAR (Milli Eğit. Md.)
Gezi Kordinatörü: Ahmet BULUT (İl Turizm Md.)
Program Koordinatörü: Yrd. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA

Yayına Hazırlayan:
Hasan CANPOLAT
Sivrice Kaymakamı

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Sayfa

Sunuş, Sivrice Kaymakamı Hasan CANPOLAT' V

Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Eyüp G. İSBİR'in Konuşması VI

Elazığ Valisi Mehmet CANSEVEN'in Konuşması VII

BİLDİRİLER

Yusuf TATAR, Hazar Gölü'nün Oluşumu ve Jeolojik Özellikleri..... 1

Ahmet TUNA, Hazar Gölü Su Rezervinin Sulamada Değerlendirilmesi 15

Mehmet CİCİ, Hazar Gölü Su Kalitesi 23

Mustafa SARIEYÜBOĞLU, Balıkların Sağlıklı Olmasında Çevresel Değişiklikler 27

Ahmet SAĞIROĞLU, Hazar Gölü'nün Kürk ve Moğol Derelerinden Kaynaklanan Şiltlenmesi 33

Sadettin TOMBUL- Ali YİĞİT, Pleistosen'den Günümüze Hazar Gölü'ndeki Seviye Değişmeleri, Çevresel Etkileri ve Hatunköy Kapması 41

Dursun ŞEN, Hazar Gölü'ndeki Balıkların Sistematik ve Biyolojik Özellikleri 69

İ. Akın TEMİZER- Arif AY, Hazar Gölü ve Çevresinde Yaşayan Kuş Türlerinin Araştırılması 73

Yaşar ÖZDEMİR, Alabalık Yetiştiriciliği 77

Şemsettin CİVELEK, Sivrice (Elazığ) Girişindeki Sulak Parsellerin Bitki Süksesyonu Açısından İncelenmesi..... 87

Halil GÜNEK-Ali YİĞİT, Hazar Gölü Havzasının hidroğrafik Özellikleri 91

Ömer TIKTIK, Hazar Gölü ve Çevresi 105

Nihat AKBAY-Nermin ANUL, Hazar (Gölcük) Gölü'nün Su Ürünleri Yönünden Değerlendirilmesi 111

Mehmet Ali ÖZDEMİR, Hazar Gölü (Elazığ) Havzasının Jeomorfolojisi ve Gölün Oluşumu 121

Sayfa

Bülent ŞEN-Bülent TOPKAYA-Vesile NACAR, Hazar Gölü Algleri ve Trofik Düzeyi 149

Ali YİĞİT-M. Dursun ÇİTÇİ, Hazar Gölü ve Behrimaz Hav-zalarında Tarımsal Etkinlikler 153

Ali YİĞİT-Erdal KARAKAŞ, Sivrice'nin Kuruluşu, ve Şehirsel Fonksiyonları 167

Oğuzhan YURTERİ, Hazar Gölü ve Çevresinin Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi Konusunda Yapılması Gerekenler 183

Ali YİĞİT, Hazar Gölü Suları Altında Kalan Gölcük Köyü Hakkında Bir Tarihi Coğrafya Araştırması 185

Muhammed Beşir AŞAN,Hazar Gölü ve Çevresinin Ortaçağdaki Konumu ve Önemi 199

Ali YİĞİT-Selçuk HAYLİ, Hazar Gölü ve Behrimaz Havzasında Kır Yerleşmelerinin Coğrafi Özellikleri 203

Metin ŞENOL, Hazar Gölü ve Çevresinde Erozyon Problemi ve Yapılması Gerekenler 219

Olcay KIZILELMA, Hazar Gölü Çevresinin Turizm potansiyelinin Değerlendirilmesi 223

M. Ali ÖZDEMİR, Hazar Gölü (Elazığ) Havzasında Erozyon Problemi ve Alınması Gereken Önlemler 229

Ergün AKÇORA, Sivrice'ye Gelişinin 58. Yılında ATATÜRK 245

Hasan KARABULUT, Elazığ-Sivrice İlçesinde Çevre ve İmar Yönünden Yapılan Çalışmalar 251

Ahmet BULUT, Hazar Gölü ve Çevresinin Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi 255

Mehmet CİCİ, Hazar Gölü'nün Geleceği ile İlgili Koruma Önerileri 259

Akın TEMİZER- Arif AY, Elazığ-Hazar Gölü'nde İzlenen Porblemler ve Gölün Geleceği 263

Fikret (KEVEN) İNCE, Hazar Gölü Çevresel Etki Değerlendirilmesi 267

Nilüfer (NACAR) KOŞAR, Hazar Gölü ve Çevresindeki Tuğla ve Kiremit Fabrikalarının Çevresel Etkisi 273

Hasan CANPOLAT, Hazar Gölü ve Sivrice ilçesinin problemleri Çözümler uygulamalar 278

EKLER

Bildiri Programı

Sempozyuma Bildiri ile Katılanlar

Hazar Gölü Suları Altında Kalan Gölcük Köyü Hakkında Bir Tarihi Coğrafya Araştırması

Ali YİĞİT *

Giriş:

Efsane; "Halkın hayâl gücünü veyâ şâirlerin ortaya koydukları eserlerin tesiriyle şekil değiştirmiş târih olaylarını anlatan, hârika nitelikteki hikâyeler."[1] diye tanımlanmaktadır. O hâlde efsaneleri, yaşanmış olayların halkın hayâl gücü ile değiştirilmiş şeklidir diye düşünmek sanırım yanlış olmaz. İşte Hazar Gölü için anlatılan efsaneler de bir gerçeği, değişik şekillerde aksettiren hikayeler şeklindedir. Hazar Gölü hakkında değişik zamanlarda, farklı kültürden insanlardan derlenen iki ayrı efsanenin işlediği konu aynıdır. Yani göl içinde yer alan bir adadaki yerleşmenin, gölün suları altında kalması.[2] İşte bu efsanelere konu olan olay Hazar Gölünü bilen hemen her kesin dikkatini çekmiş ve merak konusu olmuştur. Son zamanlarda bazı basın yayın organlarında bu konunun "batıkkent" adı altında işlenmesi ilgiyi daha da artırmıştır. Ancak ilginin artması oranında, yanılgılar da artmıştır. Nitekim KARSLIOĞLU, batıkla ilgi tek yazılı belgenin Evliya Çelebinin Seyahatnamesindeki bir paragraf olduğunu ve sulara gömülüşünün tarihlenemediğini belirtmektedir.[3] Halbuki yaptığımız kısa bir araştırma sonucunda Hazar Gölü'nün suları altında bulunan yerleşmenin bazı özelliklerini ve sulara gömülüşünün tarihini belirleyen bir çok belgeye rastlamış bulunuyoruz. Bu yazımızda, çeşitli seyyah notları, tahrir defterleri, şeriye sicilleri ve salnamelerde yer alan bilgileri kullanarak olayı aydınlatmaya çalışacağız.

Hazar Gölü Sularına Gömülmeden Önce Gölcük Köyü:

Hazar Gölü'nde önceleri, iki ayrı ada yer almakta idi. Bunlardan gölün doğu ucunda Gezin yakınlarında Bağlar tepe önlerinde yer alan ve haritalarda Adatepe olarak geçen ada, su seviyesinin 1240 m.ye düşmesinden sonra karaya bağlanmış ve ada olmaktan çıkmıştır. Diğeri ise, haritalarda Kilise adası olarak geçen ve güney kıyıda Sürek köyü önlerinde yer alan adadır. Bugün bir kaç noktada su yüzeyinde görünen taş blokları sayılmazsa gölün tek adası durumunda olan Kilise adası, incelememize konu olan Gölcük köyünün üzerinde yer aldığı adadır.

Bu ada, belgelerde üzerinde bulunan yerleşmenin ve manastır ya da kilisenin adına izafeten "Surp Nişan", "Cowk" ya da "Dzowak" ismiyle anılmaktadır. Buradaki köy ise tüm belgelerde Gölcük köyü olarak geçmektedir. Kiliseden de "Surp Nişan", "Göl Şatosu" ya da "Manastır" diye bahsedilmektedir.

Adasında yer alan kilisenin 11.yy. sonu 12.yy. başlarında katholikosluk makımı olduğu ve Göl Şatosu olarak bahsedildiğini belirten SAINT-MARTIN'e göre; gölün ortasındaki "cowk" isimli kaleye 11.yy. sonlarında Arsakidler sülalesinden prensler hakim olmuş ve en son "Pehlivan" lakabıyla tanınan patrik III. Gregor Magistros 1125 yılında

---

*) Yrd.Doç.Dr., F.Ü. FEN-EDB. FAK. Coğrafya Bölümü ELAZIĞ.

[1] Yeni Türk Ansiklopedisi, c.2.s.757.İSTANBUL, 1985.

[2] HUNTINGTON, E.1902-"The valley of upper Euphrates River and its people", Bull.of the Amer.Geogr.soc. sayı:34, s.388–389, NEW YORK. ve GÖRKEM,İ.1989-"Hazar Gölü (Elazığ-Sivrice) Üzerine anlatılan Efsâneler" Fırat Havzası II.Folklor ve Etnografya Sempozyum. s. 131-143, ELAZIĞ.

[3] KARSLIOĞLU, E.1991"Hazar Gölünde Bir Efsane Gerçekleşiyor" Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Derg. sayı:3, s.10–11.

kalenin hakimiyetini ele geçirmiştir.[4] Türklerin yani Artukoğullarının bölgeye hâkim olmalarından sonra, Patrik IV. Nerses 1166 yılında patriklik makamını Rum Kale'ye taşımıştır.[5] Ayrıca İNCİCİYAN'da buradaki kilisenin XII.yy.da bir vakit katholikosluk makamı olduğunu ve "Göl Şatosu" adını taşıdığını belirtmektedir.[6] Türklerin bölgeyi ele geçirmelerinden sonra, katholikosluk merkezi olma özelliğini yitiren kilisenin sonraki yıllarda da, bazı kutsal eşyaları barındırdığı inancından dolayı önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, POLANYALI SİMEON (1608–1619) gölün içinde Surp Nişan adını taşıyan bir kilise ile bir köyün olduğunu, sandalla adadaki köye gittiğini ve akşam ayinine katıldığını, burada saklı bulunan ve kutsal sayılan haçı ricası üzerine kendisine gösterdiklerini kaydeder.[7] Ayrıca EVLİYA ÇELEBİ de eski devirlerde Hıristiyan milletinin taptığı merkebin mumyalanarak bu manastırın içinde yerin altına saklanmış olduğunu belirtmektedir.[8] SUNGUROĞLU da burada Hz. İsa'nın yıkandığı taştan bir leğenin bulunduğunu kaydeder.[9] Adanın en yüksek yerine yapılmış olan kilisenin, adayı suların kaplamasından sonra da bir müddet göl ortasında kaldığı ve sonradan harabe hale gelerek yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Köyün Nüfusu:

1518 (924 H.) Yılı Tahrir Defterine göre Gölcük (Gölcük-i Ulyâ) 43 hâne, 17 ferd, 1523'de 54 hâne, 20 ferd, 1566'da 91 hâne, 35 ferd'dir.[10] Evliya Çelebi köyün tahminen 300 haneli olduğunu belirtmektedir ki, bu rakamın mübalağalı olduğu aşikârdır. 1804'de İNCİCİYAN köyün 60 haneli olduğunu, 1807'de DUPRÉ 50 ailenin yaşadığını kaydetmektedirler.[11] Bu iki yazarın verdiği rakamlar gerçeğe daha yakındır. 1312(1895) Tarihli Mamüratül Aziz Salnamesinden Gölcük köyünün 119 hâne ve 235'i erkek, 224'ü kadın toplam 459 nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır.[12] Bu rakamların köye bağlı birimleri de kapsaması muhtemeldir. Ayrıca bu tarihlerde köyün adanın karşısında göl kıyısına taşınmış olduğunu belirtmek gerekir.

Ekonomik Faaliyetler:

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, köyün tüm halkının boyacı ve terzilerden oluştuğu belirtilmektedir. İNCİCİYAN'da köy sakinlerinin ekseriyetle dokumacılık, boyacılık ve terzilikle meşgul olduklarını, köyün tarla ve bahçelerinin gölün etrafında olduğunu, buraya kayıkla gidilip gelindiğini belirtmektedir. 218 Numaralı Harput Şer'iyye Sicilinde yer alan 11 Şehval 1250 (31 Ocak 1834) tarihli Gölcük Köyü sakinlerince yazılmış olan bir dilekçede; köylerinin sularla çevrili olduğu, ziraat yapacak alanlarının kalmadığı, sadece terzilikle meşgul oldukları ve köy sakinlerinin bir kısmının 1210(1795)'dan beri Hoh

---

[4] SAINT, MARTIN, J.1819-Mémoire Historique et Géographique sur l'Arménie. cilt I. s.64,196, 442, PARİS.
[5] ARDIÇOĞLU, N.1964, Harput Tarihi, s.49-50, İSTANBUL.
[6] İNCİCİYAN,L.1804-Coğrafya cilt.1, s.240, VİYANA. (Ermenice)
[7] ANDREASYAN, H.D.1964-Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619), İ.Ü.Edb.Fak.yay.No:1073, İST. sf.97.
[8] Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 1314,cilt.3,s.218
[9] SUNGUROĞLU, İ.1954-Harput Yollarında. cilt I.s.52, İSTANBUL
[10] ÜNAL, M.A.1988-XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518–1566), ANKARA.
[11] DUPRÉ, A.1819-Voyage en Perse, fait dans les années 1807, 1808 et 1809 en traversant l'Anatolie et Mésopotamie. cilt 1, s.57. PARİS.
[12] 1312(1895) Tarihli Mamüratül Aziz Salnamesi, s.

köyüne göç ettiği kaydedilmektedir.[13]

Tüm bu bilgilerden 19.yy.ın başlarında, Gölcük köyünün 50–60 haneli olduğu ve dokumacılık, boyacılık ve terzilik gibi işlerle uğraştıkları ve gölün etrafında bir miktar tarla ve bahçelerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Gölcük Köyünün Hazar Gölünün Sularına Gömülmesi:

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, ne zaman kurulduğu hakkında bilgimiz bulunmamakla beraber, en aşağı 11.yy.dan beri Hazar Gölü içinde bir ada üzerinde yer alan Gölcük köyü 19.yy. başlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu durumu 1518, 1523 ve 1566 tarihli Tahrir Defterleri, 1608–1619 yılları arasında seyahat etmiş olan POLANYALI SİMEON, 1640–1680 yılları arasında seyahatnamesini hazırlamış olan EVLİYA ÇELEBİ, 1737'de bölgeye seyahat yapmış olan OTTER[14], 1804'de Coğrafya isimli bir eser yazmış olan İNCİCİYAN ve Ekim 1807'de bölgeye seyahat yapmış olan DUPRÈ'den öğreniyoruz.

19.yy.ın başlarında seviye, alan ve şekil olarak bugünkünden farklı olan Hazar Gölünde, 1830'lu yıllarda sular yükselmeye başlamıştır. Bu yükselişin 1795'den itibaren başladığını 218 Numaralı Harput Şer'iyye Sicilinde yer alan 11 Şehval 1250 (31 Ocak 1834) tarihli Gölcük Köyü sakinlerince yazılmış olan bir dilekçeden anlıyoruz. Ayrıca MÜHLBACH, Mayıs 1838'de gölün yıldan yıla sularının yükselmekte olduğunu ve 70–80 ayak (20 m.) daha yükselmesi halinde sularının Dicle'ye akabileceğinden bahsetmektedir[15] ki, bu yıllarda göl seviyesinin 1230 m. civarında olması gerekir. Bundan on yıl kadar sonra, Ekim 1847'de HOMMAIRE de Hell, manastır kalıntıları olan bir adadan bahsetmekte ve orda vaktiyle bir köyün olduğunu fakat sular altında kaybolduğunu anlatmaktadır[16]. Ayrıca, 1301 (1883–84) tarihli Mamüratül Aziz Salnamesinde; gölün, önceleri bu kadar büyük olmadığı, 40–50 seneden beri yükselerek bir köyü tamamen ortadan kaldırdığı, köyün kilisesinin gölün ortasında görülmekte olduğu belirtilmektedir. Benzer ifadeler 1302, 1305 ve 1307 Tarihli Salnamelerde de tekrarlanmaktadır. Bu olay, 19 Ağustos 1879'da göl çevresinde inceleme yapan TOZER[17], yine göl çevresinde 1883'de ayrıntılı bir inceleme yapmış olan coğrafya profesörü WUNSCH[18], Doğu Anadolu göllerinin seviye değişmelerini ayrıntılı bir şekilde inceleyen SIEGER[19] ve Harput Amerikan kolejinin müdürlüğünü de yapmış olan ünlü coğrafyacı HUNTINGTON tarafından da teyit edilmektedir.*

Sonuç:

Yukarıda sıralamaya çalıştığımız seyyah notları, tahrir defterleri, şeriye sicilleri ve salnamelerde yer alan bilgiler bize Hazar Gölü sularının 19.yy. başlarından itibaren

---

[13] AKSIN, A.1990, 218 Numaralı Harput fier'iyye Sicili H.1249-1256 (M.1833-1840) F.Ü.Sos.Bil.Enst. Y.Lis.Tezi.

[14] OTTER,M.1748, Voyage en Turquie et en Perse. (2 cilt) PARİS.

[15] RITTER,C.1843-Die Erdkunde von Asien cilt 10, s.104-107, BERLİN.

[16] HOMMAİRE de Hell,X.1854- Voyage en Turquie et en Perse, exécute en 1846, 1847 et 1848. cilt I. s.433, PARİS.

[17] TOZER,H.F.1881-Turkish Armenia and Eastern Asia Minor. LONDON. s.238-246

[18] WUNSCH,J.1885-"Die Quelle des Westlichen Tigrisarmes und der See Gölldschik", Mitt.der.k.k.Geogr.Gesel. Bd.28,s.1-21,Wien.

[19] SIEGER,R.1888-"Die Schwankungen der hocharmenischen Seen seit 1800 im Vergleich mit einigen verwandten Erscheinungen", Mitt.der.k.k.Geogr. Gesel. Bd.31,s.161-163,Wien.

* Bu konuda ayrıntı için bkz. TONBUL,S.-YİĞİT,A. Hazar Gölünün Pleistosenden Günümüze Seviye değişmeleri.....

mütemadiyen yükselerek bugünkü seviyesine ulaştığını ve bu arada Gölcük köyünü ve belki daha başka yerleşmeleri de suları altına aldığını göstermektedir.

Kısacası Hazar Gölü'nün güney kıyılarına yakın bulunan bir adanın en yüksek yerinde 11.yy.dan önce inşaa edilmiş olan ve müstahkem bir kale ya da şato özelliği de taşımış bulunan bir manastır ya da kilise bulunmaktaydı. Bir müddet katholikosluk merkezi de olmuş olan bu kilisenin 12.yy. başlarında Türklerin eline geçmesinden sonra, buradaki merkez Rumkale'ye taşınmış fakat bazı kutsal eşyalar barındırdığı inancından dolayı önemini sular altında kalana kadar korumuştur. İşte bu kilise ya da manastırın etrafında, ada üzerinde kurulmuş olan Gölcük köyünün ise, 19.yy. başlarında 50-60 haneli olduğu ve dokumacılık, boyacılık, terzilik gibi işlerle uğraştıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca gölün etrafında bir miktar tarla ve bahçelerinin bulunduğu ve suların yükselmesinden sonra kıyıya taşındıkları, 1900'lü yılların başına kadar varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.

İşte halk arasında efsane olarak dolaşan ve batıkkent adı altında spekülasyonların yapıldığı su altındaki harabeler bu köye ve onun kilisesine aittir. Ayrıca yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bazı basın organlarında kilisenin askeri uçakların deneme atışları sonucunda yıkıldığını belirten yazılar çıkmıştır.[20] Fakat Temmuz 1910'da Gölcük köyünde üç gün dinlendiğini belirten HANDEL-MAZZETTİ, Gölcük köyünün 1 km. kadar önünde Surp Nişan adasında kilise harabelerinin bulunduğunu belirtmektedir.[21] Bu tarihte harabe olan kilisenin bundan 40-50 sene sonraki olaylara bağlanması doğru olamaz.

BİBLİYOGRAFYA

1301, 1302, 1305 ve 1307 Tarihli Mamuretül-Aziz Salnameleri.

F. H. von MOLTKE, Türkiye Mektupları.(çev.H.ÖRS) Remzi Kitapevi, İst.1969. s.167

İNANDIK,H.,1965, Türkiye Gölleri, İ.Ü.Coğr.Enst.Yay. No:44, İSTANBUL.

LAHN.E.,1948, Türkiye Göllerinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi Hakkında Bir Etüd, MTA Yay. seri B, No:12, ANKARA

MARKWART,J.1930, Südarmenien und die Tigrisquellen nach griechischen und arabischen Geograpen.s.19, WIEN.

PINAR,N.-LAHN,E.1952, Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu. T.C. Bayındırlık Bakanlığı, Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yayınları Seri:6 sayı: 36 ANKARA.
(1789-90, 22.7.1866, 1875, 1878 ve 1889'da bögede büyük depremler olmuştur)

SANDRECZKİ,C.1857, Reise nach Musul und durch Kurdistan nach Urumia.cilt I. s.176, STUTTGART.

[20] Cumhuriyet Dergi, sayı:205,s.14-15,11 Şubat 1990.

[21] HANDEL-MAZZETTİ,H.F.v.1912-"Zur Geographie von Kurdistan", Petersmann Mitt. sayı 58, s.133-137.

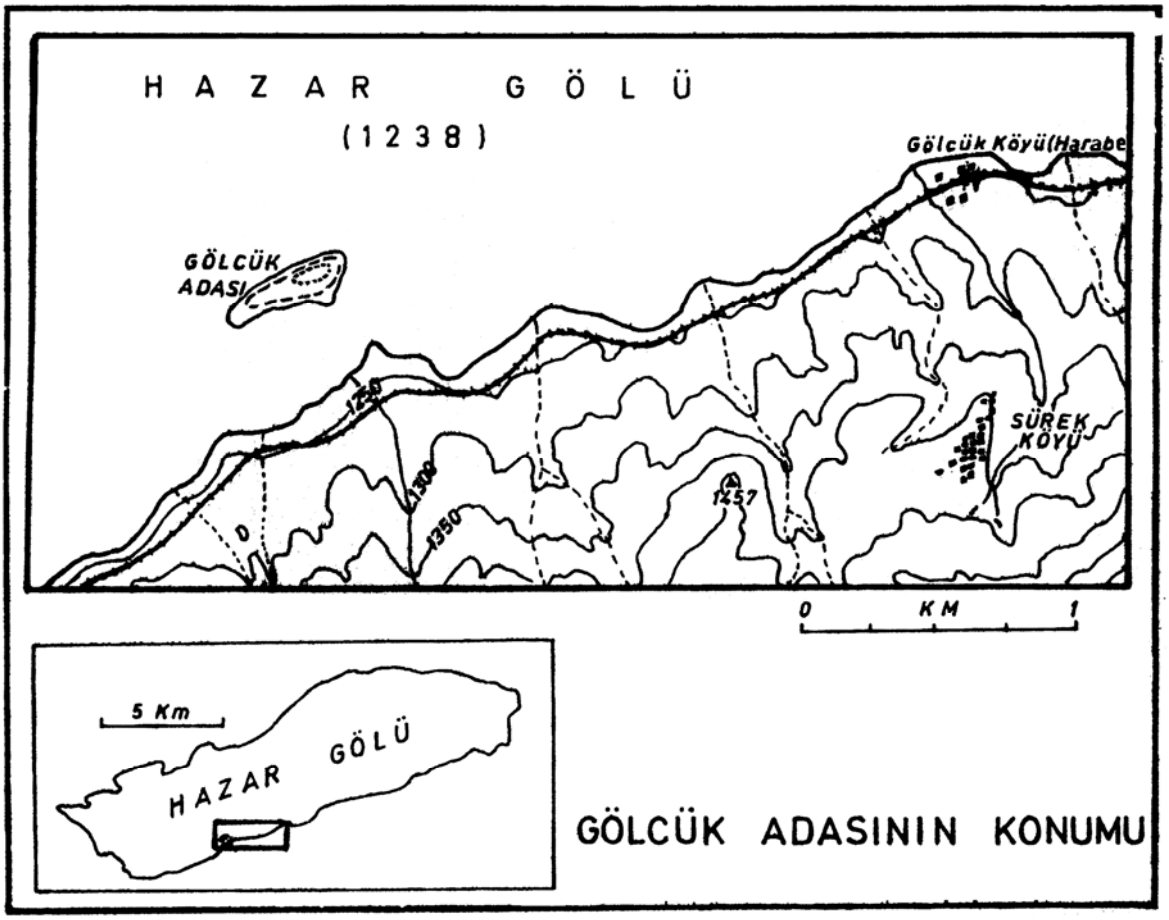

Harita: 1

Foto.1: Etrafında su altında tarihi kalıntıların bulunduğu Gölcük (Kilise) adası.